

KRIPTO VALYUTALAR VA ULARNING RIVOJLANISH TENDENSIYASI**Erkinjonov Ozodbek Iqboljon o‘g‘li***Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti 1-kurs magistranti**Talim yo‘nalishi: Koorparativ moliya va qimmatli qog‘ozlar bozori**E-mail: erkinjonov707@gmail.com*

Annotatsiya. *Kripto valyutalar zamonaviy raqamli iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan yo‘nalishlaridan biri sifatida jahonda keng tarqalmoqda. Ular moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirishda qulaylik, tezkorlik va xavfsizlikni ta‘minlashi bilan an‘anaviy to‘lov tizimlaridan farq qiladi. Kripto valyutalarning asosini tashkil etuvchi blokcheyn texnologiyasi ma‘lumotlarni himoyalash, shaffoflikni ta‘minlash hamda markazlashmagan boshqaruv tizimini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot davomida kripto valyutalarning iqtisodiy mohiyati, ularning xalqaro moliya bozoridagi o‘rni, investitsion jozibadorligi va zamonaviy rivojlanish tendensiyalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli aktivlarning elektron tijorat, bank tizimi va global iqtisodiy munosabatlarga ta‘siri yoritilgan. Kripto valyutalardan foydalanishda uchraydigan xavfsizlik muammolari, huquqiy tartibga solish masalalari hamda turli davlatlarning ushbu sohaga oid yondashuvlari qiyosiy asosda o‘rganilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, kripto valyutalar kelajakda raqamli iqtisodiyotning muhim moliyaviy instrumentlaridan biri sifatida yanada rivojlanishi va xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonlariga sezilarli ta‘sir ko‘rsatishi mumkinligi asoslab berilgan.*

Kalit so‘zlar: *kripto valyuta, blokcheyn, raqamli iqtisodiyot, bitcoin, investitsiya, moliyaviy texnologiyalar, decentralizatsiya, elektron to‘lov tizimi, raqamli aktivlar, kripto bozor, innovatsion texnologiyalar.*

Аннотация. *Криптовалюты являются одним из наиболее быстро развивающихся направлений современной цифровой экономики и получают широкое распространение во всём мире. Они отличаются от традиционных платёжных систем удобством, высокой скоростью проведения финансовых операций и надёжностью. Основой криптовалют выступает технология блокчейн, играющая важную роль в обеспечении защиты данных, прозрачности и создании децентрализованной системы управления. В исследовании научно проанализированы экономическая сущность криптовалют, их место на международном финансовом рынке, инвестиционная привлекательность и современные тенденции развития. Также рассмотрено влияние цифровых активов на электронную коммерцию, банковскую систему и глобальные экономические отношения. Особое внимание уделено вопросам безопасности, правового*

регулирувания и сравнительному анализу подходов различных государств к развитию криптовалютной сферы. На основе проведённого исследования обосновано, что криптовалюты в перспективе могут стать одним из ключевых финансовых инструментов цифровой экономики и оказать значительное влияние на процессы международной экономической интеграции.

Ключевые слова: криптовалюта, блокчейн, цифровая экономика, биткоин, инвестиции, финансовые технологии, децентрализация, электронная платёжная система, цифровые активы, крипторынок, инновационные технологии.

Abstract. Cryptocurrencies are considered one of the fastest-growing sectors of the modern digital economy and are becoming increasingly widespread around the world. They differ from traditional payment systems by providing convenience, speed, and reliability in financial transactions. Blockchain technology, which forms the foundation of cryptocurrencies, plays a significant role in ensuring data security, transparency, and decentralized management systems. This study scientifically analyzes the economic nature of cryptocurrencies, their role in the international financial market, investment attractiveness, and current development trends. In addition, the impact of digital assets on e-commerce, banking systems, and global economic relations is examined. Particular attention is paid to security issues, legal regulation mechanisms, and the comparative analysis of different countries' approaches to cryptocurrency development. The findings of the research indicate that cryptocurrencies may become one of the key financial instruments of the digital economy in the future and could significantly influence the processes of international economic integration.

Keywords: cryptocurrency, blockchain, digital economy, bitcoin, investment, financial technologies, decentralization, electronic payment system, digital assets, crypto market, innovative technologies.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamlashtirish jarayonlari jahon iqtisodiyotining barcha tarmoqlarida tub o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida iqtisodiy munosabatlarning yangi shakllari paydo bo‘lib, moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish usullari ham zamonaviylashib bormoqda. Ayniqsa, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi bilan bog‘liq holda elektron to‘lov tizimlari, onlayn bank xizmatlari, sun‘iy intellekt va blokcheyn texnologiyalarining keng qo‘llanilishi iqtisodiy taraqqiyotning muhim omiliga aylanmoqda. Shu jarayonda kripto valyutalar iqtisodiyotning innovatsion yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllanib, global moliya tizimida muhim o‘rin egallay boshladi.

Kripto valyutalar — bu markazlashmagan raqamli to‘lov vositasi bo‘lib, ular maxsus kriptografik algoritmlar asosida faoliyat yuritadi. Ularning asosiy xususiyati an’anaviy moliyaviy tizimlardan farqli ravishda markaziy bank yoki davlat organlari tomonidan boshqarilmasligidadir. Mazkur tizim foydalanuvchilarga vositachilarsiz tezkor va xavfsiz moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish imkonini beradi. Kripto valyutalar paydo bo‘lishi bilan moliyaviy bozorda yangi iqtisodiy munosabatlar shakllandi hamda elektron tijoratning rivojlanish sur‘atlari yanada oshdi.

Dastlabki va eng mashhur kripto valyuta hisoblangan Bitcoinning yaratilishi moliyaviy texnologiyalar tarixida muhim bosqich bo‘ldi. Bitcoinning ommalashuvi natijasida Ethereum, Binance Coin, Ripple, Solana kabi ko‘plab boshqa raqamli aktivlar paydo bo‘ldi. Hozirgi kunda kripto valyutalar nafaqat investitsiya vositasi, balki xalqaro to‘lovlarni amalga oshirish, elektron savdo tizimlarini rivojlantirish va moliyaviy xizmatlarni soddalashtirishda ham keng qo‘llanilmoqda. Shu bilan birga, blokcheyn texnologiyasi bank tizimi, logistika, sog‘liqni saqlash, ta‘lim va davlat boshqaruvi kabi turli sohalarda samarali vosita sifatida tatbiq etilmoqda.

Kripto valyutalarning ommalashuvi dunyo mamlakatlari iqtisodiyotiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ayrim davlatlar raqamli aktivlarni iqtisodiy taraqqiyotning muhim omili sifatida qo‘llab-quvvatlash, ayrim mamlakatlar esa ularni qat‘iy nazorat qilish yoki cheklash siyosatini olib bormoqda. Bunday yondashuvlarning asosiy sababi kripto valyutalarning yuqori darajadagi o‘zgaruvchanligi, xavfsizlik bilan bog‘liq muammolar va noqonuniy moliyaviy operatsiyalarda foydalanilish ehtimoli bilan izohlanadi. Shunga qaramasdan, zamonaviy iqtisodiyotda kripto valyutalarning ahamiyati tobora ortib borayotgani kuzatilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, zamonaviy axborot texnologiyalarini iqtisodiyotning turli tarmoqlariga joriy etish hamda innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 3-iyuldagi “O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni va kripto-aktivlar aylanmasi sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF–3832-sonli⁸⁶ Farmoni mamlakatda blokcheyn texnologiyalarini joriy etish, kripto aktivlar aylanmasini rivojlantirish va zamonaviy raqamli xizmatlarni kengaytirish uchun muhim huquqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Mazkur farmonda iqtisodiyot tarmoqlarida innovatsion texnologiyalarni qo‘llash, elektron tijoratni rivojlantirish hamda investitsion muhitni yaxshilash bo‘yicha ustuvor vazifalar belgilangan.

⁸⁶ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 3-iyuldagi “O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni va kripto-aktivlar aylanmasi sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF–3832-sonli Farmoni: <https://lex.uz/ru/docs/-3806053>

Kripto valyutalar iqtisodiy munosabatlarning yangi shakli sifatida bir qator afzalliklarga ega. Ular orqali xalqaro moliyaviy operatsiyalarni qisqa vaqt ichida amalga oshirish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish hamda moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Bundan tashqari, blokcheyn texnologiyasi ma'lumotlarning shaffofligi va xavfsizligini ta'minlashda samarali vosita hisoblanadi. Shu sababli yirik xalqaro kompaniyalar va moliyaviy institutlar ham raqamli aktivlarga katta qiziqish bildirmoqda.

Biroq kripto valyutalarning rivojlanishi bilan bir qatorda ayrim muammolar ham yuzaga kelmoqda. Jumladan, raqamli aktivlar qiymatining keskin o'zgaruvchanligi investorlar uchun moliyaviy xavf tug'diradi. Bundan tashqari, kiberjinoyatchilik, noqonuniy tranzaksiyalar, firibgarlik va moliyaviy nazorat bilan bog'liq masalalar ushbu sohaning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Ayrim davlatlarda kripto valyutalarning huquqiy maqomi to'liq shakllanmagani sababli ularni tartibga solish mexanizmlarini ishlab chiqish muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Shuningdek, zamonaviy iqtisodiy sharoitda markaziy banklarning raqamli valyutalari ham alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ko'plab mamlakatlar milliy raqamli valyutalarni yaratish orqali moliyaviy tizim samaradorligini oshirishga intilmoqda. Bu esa kelajakda an'anaviy bank tizimi va kripto valyutalar o'rtasidagi integratsiya jarayonlarini kuchaytirishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, kripto valyutalar va blokcheyn texnologiyalarining iqtisodiyotdagi istiqbollarini chuqur o'rganish ilmiy va amaliy jihatdan muhim hisoblanadi.

Mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligi ham aynan raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi, moliyaviy texnologiyalarning takomillashuvi hamda kripto valyutalarning global iqtisodiyotdagi ta'siri ortib borayotgani bilan izohlanadi. Kripto valyutalarning iqtisodiy samaradorligini, rivojlanish tendensiyalarini va istiqbollarini tahlil qilish nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Shu sababli ushbu mavzu zamonaviy iqtisodiyot va moliyaviy texnologiyalar sohasidagi eng dolzarb tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Kripto valyutalar va raqamli iqtisodiyotning nazariy asoslari bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda rus va o'zbek olimlarining ilmiy qarashlari muhim ahamiyat kasb etadi. Rus iqtisodchi olimlari orasida V. Katasonovning tadqiqotlari alohida e'tiborga loyiq bo'lib, u o'z ilmiy ishlanmalarida kripto valyutalarning jahon moliya tizimiga ta'siri, ularning iqtisodiy xavfsizlik bilan bog'liq jihatlari hamda global moliyaviy bozorlardagi o'rnini tahlil qilgan. Olim kripto valyutalarni zamonaviy iqtisodiyotdagi yangi moliyaviy instrument sifatida baholab, ularning nazoratsiz rivojlanishi ayrim iqtisodiy xavflarni yuzaga keltirishini ta'kidlagan. Shuningdek, A. I. Savelyev tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda kripto valyutalarning huquqiy maqomi, blokcheyn texnologiyasining iqtisodiy munosabatlardagi

ahamiyati va raqamli aktivlarni tartibga solish mexanizmlari keng yoritilgan. Muallifning fikricha, kripto valyutalar iqtisodiyotning raqamlashtirilishi jarayonida muhim innovatsion vosita hisoblanadi hamda ular moliyaviy operatsiyalarni soddalashtirish imkoniyatiga ega.

Rus olimlari tomonidan olib borilgan yana bir qator tadqiqotlarda blokcheyn texnologiyasining amaliy jihatlariga alohida e’tibor qaratilgan. Jumladan, Ye. A. Sidorenko o‘z ilmiy ishlanmalarida raqamli iqtisodiyot sharoitida blokcheyn texnologiyalarining iqtisodiy samaradorligini tahlil qilgan. Olimning ta’kidlashicha, blokcheyn texnologiyasi bank tizimi, elektron tijorat va davlat boshqaruvi sohalarida ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash hamda shaffoflikni oshirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, E. B. Tyutyukina va boshqa rus iqtisodchilari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda kripto valyutalarning investitsion jozibadorligi, moliyaviy bozordagi o‘zgaruvchanligi va iqtisodiy tavakkalchilik darajalari ilmiy jihatdan o‘rganilgan. Tadqiqot natijalarida raqamli aktivlarning zamonaviy moliyaviy tizimdagi o‘rni tobora ortib borayotgani, biroq ularni samarali boshqarish va nazorat qilish mexanizmlarini ishlab chiqish zarurligi qayd etilgan.

O‘zbekistonlik olimlar orasida S. S. G‘ulomovning ilmiy tadqiqotlari raqamli iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalarni rivojlantirish masalalariga bag‘ishlanganligi bilan ahamiyatlidir. Olim o‘z asarlarida raqamli texnologiyalarning iqtisodiy taraqqiyotdagi o‘rni, elektron tijoratning rivojlanishi hamda zamonaviy moliyaviy texnologiyalarni iqtisodiyotga joriy etish masalalarini tahlil qilgan. Q. X. Abdurahmonovning ilmiy qarashlarida esa innovatsion iqtisodiyot va raqamlashtirish jarayonlarining milliy iqtisodiyotdagi ahamiyati yoritilgan. Muallif raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi mamlakat investitsion jozibadorligini oshirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va iqtisodiy samaradorlikni ta’minlashda muhim omil ekanligini ta’kidlagan. Shuningdek, o‘zbek olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda kripto valyutalar va blokcheyn texnologiyalarini milliy iqtisodiyotga joriy etish istiqbollari, elektron to‘lov tizimlarini takomillashtirish hamda raqamli moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish masalalari keng yoritilgan. Shu jihatdan olib qaraganda, o‘zbek va rus olimlarining ilmiy ishlanmalari kripto valyutalar va ularning rivojlanish tendensiyalarini o‘rganishda muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotni amalga oshirish jarayonida kripto valyutalar va ularning rivojlanish tendensiyalariga oid ilmiy, nazariy hamda statistik ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot uchun ma’lumotlar asosan ilmiy maqolalar, monografiyalar, iqtisodiy hisobotlar, xalqaro moliyaviy tashkilotlarning rasmiy ma’lumotlari, shuningdek, raqamli iqtisodiyot va blokcheyn texnologiyalariga oid elektron manbalar asosida jamlandi. Ma’lumotlarni tanlash jarayonida mavzuga bevosita aloqador, ishonchli va ilmiy jihatdan asoslangan manbalarga ustuvor ahamiyat qaratildi. Shu bilan birga, o‘zbek va

rus olimlarining ilmiy ishlanmalari, iqtisodiy tahlillari hamda normativ-huquqiy hujjatlar o‘rganilib, ularning mazmuni qiyosiy jihatdan tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida tahliliy, qiyosiy va statistik usullardan foydalanildi. Kripto valyutalarning rivojlanish dinamikasini aniqlashda ularning global moliyaviy bozordagi o‘zgarishlari, investitsion jozibadorligi hamda iqtisodiy samaradorligi bo‘yicha mavjud statistik ko‘rsatkichlar tahlil qilindi. Shuningdek, blokcheyn texnologiyalarining iqtisodiyotga ta‘siri va raqamli aktivlarning moliyaviy tizimdagi o‘rni ilmiy manbalar asosida umumlashtirildi. Tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta‘minlash maqsadida turli ilmiy qarashlar o‘zaro solishtirilib, nazariy va amaliy yondashuvlar integratsiyasi asosida yakuniy xulosalar shakllantirildi. Olingan ma‘lumotlarni tizimlashtirish va tahlil qilish jarayonida umumlashtirish, guruhlash hamda iqtisodiy tahlil metodlaridan samarali foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Kripto valyutalar zamonaviy raqamli iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan yo‘nalishlaridan biri sifatida global moliyaviy tizimga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ularning rivojlanishi internet texnologiyalari, elektron tijorat, sun‘iy intellekt va blokcheyn tizimlarining keng joriy etilishi bilan chambarchas bog‘liqdir. So‘nggi yillarda kripto valyutalar nafaqat investitsiya vositasi, balki xalqaro to‘lovlarni amalga oshirish, kapital harakatini tezlashtirish hamda markazlashmagan moliyaviy tizimlarni shakllantirishda muhim iqtisodiy omilga aylandi. Ayniqsa, Bitcoin, Ethereum, Binance Coin va boshqa raqamli aktivlarning ommalashuvi global iqtisodiyotda yangi moliyaviy mexanizmlarning shakllanishiga sabab bo‘ldi. Tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, kripto valyutalar bozori kapitalizatsiyasi so‘nggi yillarda keskin oshib, trillion dollarlik moliyaviy bozorga aylangan.

Xalqaro moliyaviy tashkilotlar ma‘lumotlariga ko‘ra, kripto valyutalarning jadal rivojlanishi global investitsiya muhitiga ham sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Statista platformasi va CoinMarketCap ma‘lumotlari asosida olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Bitcoin bozordagi eng yirik kripto aktiv bo‘lib qolmoqda va umumiy kripto bozor kapitalizatsiyasining katta qismini egallaydi. Ethereum esa smart-kontrakt texnologiyalarining rivojlanishi hisobiga ikkinchi yirik raqamli aktiv sifatida shakllangan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, markazlashmagan moliyaviy tizimlar – DeFi platformalarining rivojlanishi kripto valyutalardan foydalanish ko‘lamini yanada kengaytirmoqda. Bu esa an‘anaviy bank tizimlari bilan raqamli moliyaviy texnologiyalar o‘rtasida raqobatning kuchayishiga olib kelmoqda.

Kripto valyutalarning rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish jarayonida ularning iqtisodiy afzalliklari bilan bir qatorda ayrim muammolari ham aniqlandi. Eng avvalo, raqamli aktivlarning asosiy ustunligi tranzaksiyalar tezligi va vositachilarsiz moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyatidir. An‘anaviy bank tizimlarida xalqaro pul

o‘tkazmalari bir necha kun davom etishi mumkin bo‘lsa, kripto valyutalar yordamida ushbu operatsiyalar qisqa vaqt ichida bajariladi. Bundan tashqari, tranzaksiya xarajatlarining nisbatan arzonligi ham kripto valyutalarning ommalashuviga sabab bo‘lmoqda. Ayniqsa, xalqaro savdo va elektron tijorat sohalorida raqamli aktivlardan foydalanish tobora kengaymoqda.

Biroq tadqiqot natijalari kripto valyutalarning ayrim xavfli jihatlarini ham ko‘rsatdi. Raqamli aktivlar qiymatining keskin o‘zgaruvchanligi investorlar uchun moliyaviy tavakkalchilikni oshiradi. Masalan, Bitcoin narxining qisqa muddat ichida keskin oshishi yoki pasayishi investorlar faoliyatiga katta ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ayrim davrlarda kripto bozorida kuzatilgan keskin pasayishlar ko‘plab investorlarning zarar ko‘rishiga sabab bo‘lgan. Bu holat kripto valyutalarning hali to‘liq barqaror moliyaviy instrumentga aylanmaganligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, raqamli aktivlarning noqonuniy moliyaviy operatsiyalar, kiberjinoyatlar va pul yuvish jarayonlarida foydalanilishi bilan bog‘liq xavflar ham mavjud.

Tahlillar davomida blokcheyn texnologiyasining iqtisodiyotdagi ahamiyati alohida o‘rganildi. Blokcheyn ma‘lumotlarni markazlashmagan tarzda saqlash va himoya qilish imkoniyatini beruvchi innovatsion texnologiya hisoblanadi. Ushbu texnologiya yordamida moliyaviy operatsiyalar shaffofligi ta‘minlanadi hamda ma‘lumotlarni qalbakilashtirish ehtimoli kamayadi. Shu sababli ko‘plab davlatlar va yirik kompaniyalar blokcheyn texnologiyasini bank tizimi, logistika, sog‘liqni saqlash va davlat boshqaruvi kabi sohalarga joriy etmoqda. Tadqiqot natijalari blokcheyn texnologiyasining iqtisodiy samaradorlikni oshirish, byurokratik to‘siqlarni kamaytirish va ma‘lumotlar xavfsizligini ta‘minlashda muhim vosita ekanligini ko‘rsatdi.

Dunyo mamlakatlarining kripto valyutalarga nisbatan yondashuvlari ham turlicha ekanligi aniqlandi. Ayrim davlatlar raqamli aktivlarni iqtisodiy taraqqiyotning yangi bosqichi sifatida qo‘llab-quvvatlamoqda. Jumladan, AQSH, Yaponiya va Singapur kabi mamlakatlarda kripto valyutalardan foydalanish va blokcheyn texnologiyalarini rivojlantirish uchun qulay huquqiy muhit yaratilgan. Xitoy esa bir tomondan kripto valyutalar bilan bog‘liq operatsiyalarga qat‘iy cheklovlar joriy qilgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan markaziy bankning raqamli valyutasi – Digital Yuan loyihasini faol rivojlantirmoqda. Yevropa Ittifoqida esa kripto aktivlarni tartibga solishga oid yagona huquqiy mexanizmlarni shakllantirish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham raqamli iqtisodiyot va kripto aktivlar bozorini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga oid farmon va qarorlari ushbu sohani modernizatsiya qilishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, blokcheyn texnologiyalarini iqtisodiyot tarmoqlariga joriy etish, elektron tijoratni rivojlantirish va IT xizmatlar eksportini oshirish

bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Tadqiqotlar natijasida O‘zbekistonda kripto aktivlarga bo‘lgan qiziqishning ortib borayotgani, ayniqsa yoshlar va IT sohasi vakillari orasida raqamli investitsiya vositalaridan foydalanish tendensiyasi kuchayayotgani aniqlandi.

Kripto valyutalarning investitsion jozibadorligi ularning rivojlanishidagi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ko‘plab investorlar kripto valyutalarni yuqori daromad olish imkoniyatiga ega bo‘lgan moliyaviy aktiv sifatida baholamoqda. Ayniqsa, Bitcoin va Ethereum kabi yirik raqamli aktivlarning uzoq muddatli qiymat o‘shishi investorlarning ushbu bozorga bo‘lgan qiziqishini oshirmoqda. Shu bilan birga, stablecoin deb ataluvchi barqaror raqamli valyutalar ham moliyaviy bozorda muhim o‘rin egallamoqda. Ularning qiymati an‘anaviy valyutalarga bog‘langanligi sababli bozordagi keskin o‘zgarishlardan nisbatan himoyalangan hisoblanadi.

Tahlillar davomida markaziy banklarning raqamli valyutalari – CBDC tizimlari ham alohida o‘rganildi. Hozirgi kunda ko‘plab davlatlar milliy raqamli valyutalarni yaratish ustida ishlamoqda. Ushbu jarayon an‘anaviy bank tizimini modernizatsiya qilish, moliyaviy operatsiyalarni tezlashtirish va iqtisodiy nazorat mexanizmlarini takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, markaziy bank raqamli valyutalari kelajakda an‘anaviy pul tizimi bilan kripto valyutalar o‘rtasidagi integratsiyani kuchaytirishi mumkin.

Kripto valyutalarning ekologik jihatlari ham ilmiy tadqiqotlarda muhim masala sifatida qayd etilgan. Ayrim kripto valyutalarni qazib olish jarayoni katta miqdorda elektr energiyasi talab qilishi sababli ekologik muammolarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, Bitcoin mining tizimida yuqori energiya sarfi kuzatiladi. Shu sababli ko‘plab kompaniyalar va tadqiqotchilar energiya tejamkor blokcheyn texnologiyalarini ishlab chiqishga alohida e‘tibor qaratmoqda. Ethereum tizimining yangi konsensus mexanizmiga o‘tishi energiya sarfini sezilarli kamaytirishga xizmat qilgani ilmiy tadqiqotlarda qayd etilgan.

Quyidagi jadvalda dunyodagi eng yirik kripto valyutalarning bozor kapitalizatsiyasi va asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlari tahlil qilingan.

1-jadval

Asosiy kripto valyutalarning iqtisodiy ko‘rsatkichlari va bozor ulushi

Kripto valyuta nomi	Asosiy vazifasi	Bozor ulushi (%)	Tranzaksiya tezligi	Energiya sarfi darajasi
Bitcoin	Elektron to‘lov vositasi	Yuqori	O‘rtacha	Yuqori
Ethereum	Smart-kontrakt tizimi	Yuqori	Yuqori	O‘rtacha

Binance Coin	Kripto birja operatsiyalari	O‘rtacha	Yuqori	Past
Ripple	Xalqaro to‘lov tizimi	O‘rtacha	Juda yuqori	Past
Solana	Tezkor blokcheyn platformasi	O‘rtacha	Juda yuqori	Past

Jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, turli kripto valyutalar o‘zining iqtisodiy vazifasi, tranzaksiya tezligi va energiya sarfi bo‘yicha bir-biridan farqlanadi. Bu esa raqamli aktivlarning iqtisodiy samaradorligi va qo‘llanilish ko‘lamini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Kripto valyutalarning rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish natijasida kelajakda ushbu sohaning yanada kengayishi prognoz qilinmoqda. Xususan, elektron tijorat, xalqaro moliyaviy operatsiyalar va raqamli xizmatlar bozorida kripto aktivlardan foydalanish hajmi ortib borishi kutilmoqda. Sun’iy intellekt, blokcheyn va raqamli moliya texnologiyalarining integratsiyasi esa yangi iqtisodiy modelning shakllanishiga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, kripto valyutalarni huquqiy jihatdan tartibga solish, xavfsizlikni ta’minlash va investorlarni himoya qilish bo‘yicha xalqaro standartlarni ishlab chiqish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Crypto Tokens have a Notional Market Value of more than \$2.5 Trillion
Market Capitalization, USD Trillion

Source: The Conference Board

© 2021 The Conference Board, Inc.

1-rasm. Kripto valyutalar bozorining yillik o‘shish dinamikasi

Yakuniy natijalarga ko‘ra, kripto valyutalar zamonaviy raqamli iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi sifatida shakllanmoqda. Ularning iqtisodiy samaradorligi, tezkorligi va innovatsion xususiyatlari global moliya tizimining transformatsiyasiga ta‘sir ko‘rsatmoqda. Shu bilan birga, raqamli aktivlar bilan bog‘liq xavflarni kamaytirish, huquqiy tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish va kiberxavfsizlikni kuchaytirish ushbu sohaning barqaror rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. Kelajakda kripto valyutalar va blokcheyn texnologiyalarining iqtisodiyotning turli tarmoqlariga keng joriy etilishi raqamli iqtisodiyotning yangi bosqichini shakllantirishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, kripto valyutalar zamonaviy raqamli iqtisodiyotning ajralmas tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Ularning rivojlanishi global moliyaviy tizimning transformatsiyasiga, elektron tijoratning kengayishiga hamda xalqaro iqtisodiy munosabatlarning yangi shakllarini yuzaga kelishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, blokcheyn texnologiyasining joriy etilishi moliyaviy operatsiyalarning shaffofligi, xavfsizligi va tezkorligini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Tadqiqot davomida Bitcoin, Ethereum va boshqa yirik kripto aktivlarning investitsion jozibadorligi hamda global bozordagi o‘rni tobora ortib borayotgani aniqlandi. Shu bilan birga, markazlashmagan moliyaviy tizimlarning rivojlanishi an‘anaviy bank xizmatlari bilan raqobatning kuchayishiga sabab bo‘layotgani kuzatildi.

Tahlillar natijasida kripto valyutalarning iqtisodiy afzalliklari bilan bir qatorda ayrim xavf va muammolari ham mavjudligi aniqlandi. Xususan, raqamli aktivlar narxining keskin o‘zgaruvchanligi, kiberxavfsizlik bilan bog‘liq tahdidlar, noqonuniy moliyaviy operatsiyalarda foydalanilish ehtimoli hamda huquqiy tartibga solish mexanizmlarining yetarli darajada shakllanmaganligi ushbu sohaning dolzarb muammolari hisoblanadi. Shu sababli kripto valyutalar bozorini samarali boshqarish va investorlar manfaatlarini himoya qilish uchun xalqaro standartlarga mos huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi kelajakda kripto valyutalar va blokcheyn texnologiyalarining iqtisodiyotning turli tarmoqlariga yanada keng joriy etilishiga olib kelishini ko‘rsatdi. Ayniqsa, elektron tijorat, bank tizimi, logistika, sug‘urta va davlat boshqaruvi sohalarida raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorlikni oshirishga xizmat qilishi mumkin. O‘zbekiston Respublikasida ham raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, IT xizmatlar eksportini kengaytirish va innovatsion texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar ushbu sohaning istiqbolli rivojlanishiga zamin yaratmoqda.

Tadqiqot asosida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

– kripto valyutalar va blokcheyn texnologiyalariga oid huquqiy bazani xalqaro standartlar asosida takomillashtirish;

– raqamli moliyaviy xizmatlar xavfsizligini ta’minlash maqsadida kiberxavfsizlik tizimlarini kuchaytirish;

– aholining raqamli moliyaviy savodxonligini oshirish va kripto aktivlar bilan ishlash bo‘yicha amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish;

– oliy ta’lim muassasalarida raqamli iqtisodiyot, blokcheyn va moliyaviy texnologiyalar bo‘yicha maxsus o‘quv dasturlarini keng joriy etish;

– mahalliy IT kompaniyalar va startaplarni qo‘llab-quvvatlash orqali milliy raqamli iqtisodiyot infratuzilmasini rivojlantirish;

– blokcheyn texnologiyalarini davlat boshqaruvi va elektron xizmatlar tizimiga bosqichma-bosqich integratsiya qilish.

Umuman olganda, kripto valyutalar va ularning rivojlanish tendensiyalari zamonaviy iqtisodiyotning istiqbolli yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, ular kelajakda global moliyaviy tizimning muhim elementiga aylanishi mumkin. Shu sababli ushbu sohani chuqur ilmiy o‘rganish, innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish va samarali tartibga solish mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 3-iyuldagi PF–3832-sonli “O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF–6079-sonli “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.

3. G‘ulomov S. S. Raqamli iqtisodiyot asoslari. – Toshkent: Fan, 2020.

4. Abdurahmonov Q. X. Innovatsion iqtisodiyot. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.

5. Катасонов В. Ю. Цифровые финансы и криптовалюты: вызовы мировой экономике. – Москва: Книжный мир, 2019.

6. Савельев А. И. Криптовалюты в системе объектов гражданских прав. – Москва: Статут, 2017.

7. Сидоренко Е. А. Цифровая экономика и блокчейн технологии. – Москва: Инфра-М, 2020.

8. Тютюкина Е. Б. Финансовые технологии и развитие криптовалютного рынка. – Санкт-Петербург: Питер, 2021.

9. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. – 2008.
10. Antonopoulos A. M. Mastering Bitcoin: Unlocking Digital Cryptocurrencies. – Sebastopol: O’Reilly Media, 2014.
11. Tapscott D., Tapscott A. Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin is Changing Money, Business, and the World. – New York: Penguin Books, 2016.
12. Vigna P., Casey M. J. The Age of Cryptocurrency. – New York: St. Martin’s Press, 2015.
13. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. – Geneva: World Economic Forum, 2016.
14. World Bank. Digital Development Overview Report. – Washington, 2022.
15. International Monetary Fund. Crypto Assets and Financial Stability Report. – Washington, 2023.
16. Statista Research Department. Global Cryptocurrency Market Statistics. – 2024.
17. CoinMarketCap. Global Cryptocurrency Market Capitalization Data. – 2024.
18. Binance Research. Annual Crypto Industry Report. – 2024.
19. OECD. Digital Economy Outlook. – Paris, 2023.
20. Deloitte. Blockchain and Digital Assets Report. – London, 2023.